Virginia Mihaela DUMITRESCU, Academia de Studii Economice, Bucureşti

O RETORICĂ A NEGAȚIEI, SAU NIHILISM PUR?

Deconstructivismul critic a stîrnit întotdeauna reacții excesive şi adeseori nefondate: pe de o parte elogiile lipsite, uneori, de simț critic ale susținătorilor care vorbesc despre deconstrucție ca despre un moment de cotitură în istoria gîndirii occidentale, o adevărată schimbare de epistemă cu impact asupra ştiințelor umane şi asupra altor domenii ale cunoaşterii; la polul opus, şarjele, adeseori la fel de superficiale, ale detractorilor care etichetează deconstructivismul drept "nihilism".

Unii deconstructivişti, precum Paul de Man, consideră că acuzații de felul celor menționate mai sus sunt "cît se poate de previzibile" [1] şi oarecum explicabile - date fiind implicațiile subversive, chiar dacă în alt sens decît acela al unui "nihilism" pur, ale deconstrucției. De pildă, ca mod de a filosofa, de a reconsidera conceptele şi adevărurile filosofiei occidentale, deconstructivismul critică virulent tradiția metafizicii occidentale a prezenței pline, din Antichitate pînă în epoca modernă, fără a urmări să ofere alternativa unui sistem propriu (întrucît proiectul deconstructivist este antitotalizant, deci antisistemic). Ca "metodă" (alt termen respins de deconstructivişti ca impropriu, generalizant, "metafizic") de interpretare a textelor (literare, non-literare), deconstrucția pune sub semnul întrebării nu doar vechile metode de lectură şi tradiția, atît de prestigioasă în spațiul anglo-saxon, a analizei de text şi a comentariului critic, dar şi - fapt şi mai deconcertant – propria sa strategie de lectură, refuzînd ceea ce Paul de Man numeşte "monumentalizarea" [2] într-o "metodă" sau într-un "sistem". În sfîrşit, ca atitudine intelectuală generală față de tradiție şi autoritate, deconstrucția invalidează vechile cutume de gîndire şi îndeamnă la o reevaluare a culturii occidentale în ansamblul ei, de unde profunda anxietate şi retorica apocaliptică pe care o generează în rîndurile conformiştilor. Însuşi termenul „deconstrucție", prin simpla prezență a prefixului negativ "*de-*", a făcut posibilă interpretarea sa, în sens larg, ca "distrugere", "anulare", "negare" – fapt justificat, poate, şi de frecvența, în vocabularul deconstructivist, a unor cuvinte cu o încărcătură semantică negativă (datorată unor prefixe ca "*de*"-, "*dis-*" sau "*des-*"/ "*dez*"-). O bogată retorică a negației, incluzînd termeni ca

"*de*mistificare", "*de*montare", "*de*personalizare", "*de*plasare", "*dis*rupere", "*dis*juncție", "*dis*continuitate", "*dis*crepanță", "*dez*membrare", "*dez*articulare", *des*facere", "*des*figurare", "*des*ființare",

nu a făcut decît să amplifice starea de "anxietate" pe care deconstructivismul – mai ales cel american, al Şcolii de la Yale – a generat-o în jurul lui. "Principiul" aflat la baza deconstructivismului este refuzul oricărei ideologii a totalității – într-un cuvînt, refuzul tiparelor logocentrice de gîndire, proprii metafizicii occidentale, cu alte cuvinte, opoziția față de orientarea obsesivă a filozofiei occidentale către un sens sau un adevăr înțeles ca "fundament" autonom - cînd, în realitate, în viziunea deconstructivistă, sensul/adevărul, departe de a fi un dat existent în afara limbajului şi a textualității, este fie un efect al jocului diferențelor textuale (Derrida), fie o simplă fantasmă a limbajului, o ficțiune, un produs prin excelență lingvistic, retoric (Paul de Man), lipsit de „prezență" şi stabilitate, mereu deconstruibil. În termeni filosofici, deconstructivismul contestă efortul multisecular de "determinare a ființei entității ca prezență" [3], specific "metafizicii" occidentale "a prezenței".

În practica analizei textuale, atacul antimetafizic ia forma deconstrucției în două trepte a opozițiilor binare asimetrice, "violente", al căror prim termen este în mod tradițional considerat superior celuilalt pentru că ar reprezenta o mai mare concentrare a prezenței: mai întîi "o *răsturnare* a opoziției clasice", apoi „o deplasare generală a sistemului", fără de care simpla inversare a opoziției metafizice nu ar face decît să reafirme, ea însăşi, noi "ierarhii

BDD-A3409 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:44 UTC)

violente", noi "adevăruri", rămânând astfel blocată "în imanența sistemului care trebuie distrus" [4] şi confirmîndu-l implicit, în loc să îl destabilizeze. Strategia deconstructivistă este guvernată de o logică specială, pe care am putea-o numi "logica indecidabilului" şi pe care, simplificînd, am descrie-o astfel: deconstrucția arată că termenii unei opoziții clasice (vorbire / scriere, semnificat / semnificant, Natură / cultură etc.) nu sunt nici cu adevărat opuşi - ei comunicînd unul cu altul prin diferențele lor lăuntrice -, nici identici; opozițiile nu pot fi nici desființate, nici menținute în forma lor inițială, osificată, statică, "metafizică". Ceea ce urmăreşte, de fapt, deconstrucția este să pună sub semnul întrebării însăşi identitatea termenilor şi, implicit, să destabilizeze sistemul conceptual care găzduieşte falsele identități şi opoziții. După cum suntem avertizați de practicienii ei, deconstrucția nu poate eşua în "sinteză dialectică" [5], dar nu poate permite nici ca "indecidabilul" să alunece, el însuşi, în mişcare dialectică, totalizantă. Sarcina dificilă a deconstrucției, şi condiția coerenței ei "teoretice", este să întrețină tensiunea dintre "sinteză" (sau "închidere") metafizică şi "oscilare", evitînd afirmațiile concluzive şi orice alt tip de generalizări care ar transforma-o într-o nouă modalitate de totalizare metafizică.

"Dublul gest" subversiv al deconstrucției, descris de Derrida, nu este însă unul pur distructiv, el vizînd mai curînd o "destrucție" ("Destruktion") a sistemului conceptual metafizic, în sensul heideggerian al cuvîntului. În *Sein und Zeit,* Heidegger foloseşte termenul "*Destruktion*" (provenit din latinescul "*destructio*" şi tradus în romîneşte de Gabriel Liiceanu şi Cătălin Cioabă prin "destrucție") în sensul nu de simplă negare a lui Aristotel ca teoretician al "categoriilor" şi "distrugere a ontologiei" ca ramură a metafizicii occidentale care, încă din Antichitate, îşi scapă din vedere propriul obiect, problema ființei, conceptul de "*Sein"* (ființa, faptul de a fi), concentrîndu-se, în schimb, asupra "ființării", asupra a "ceea ce ființează" - "*Seiendes"* - deci nu ca echivalent perfect al cuvîntului german uzual pentru "distrugere", "nimicire" ("*Zerstörung* "), ci mai curînd în sensul unei operații salutare, recuperatoare, prin care adevăratele surse ale problemei ființei sunt scoase la lumină şi curățate de toate impuritățile acumulate de-a lungul istoriei metafizicii. Prin "destrucția fondului ontologiei antice", Heidegger înțelege nu un act distructiv, ci doar "o relaxare a tradiției rigide şi […] o eliminare a straturilor acoperitoare aduse de ea" [6], proces care, însă, după cum explică filosoful,

> "nu are nimic de-a face cu o relativizare de proastă calitate a punctelor de vedere ontologice" şi care "are tot atît de puțin sensul negativ al unei debarasări de tradiția ontologică" [7].

Departe de a "îngropa trecutul în derizoriu", "destrucția" heideggeriană urmăreşte doar o reexaminare a tradiției şi o resituare a ei "în posibilitățile ei pozitive", proces desfăşurat chiar "în limitele" tradiției, după cum o demonstrează "fiecare punere a întrebării"– întrebare de neconceput într-un orizont diferit de acela al tradiției metafizice. Prin urmare, o asemenea operație are o "intenție" evident pozitivă şi o "funcție negativă" care ramîne „neexplicită şi indirectă" [8], observație valabilă, mutatis mutandis, şi în cazul deconstrucției critice, fapt ignorat de retorica apocaliptică a detractorilor, la care ne-am referit mai sus. Există însă şi critici mai moderați, ca Howard Felperin, care observă că deconstrucția nu este o abordare propriu-zis "distructivă", de vreme ce

> "lasă intacte părțile componente [ale textului], permite reasamblarea lor în planul mai abstract al propriului său comentariu, sub forma unui post-text care supraviețuieşte exploziei" [9];

altfel spus, rămîne, în urma lecturii deconstructiviste, "construcția" textuală a cititorului deconstructivist, interpretarea, ca unică modalitate prin care "textul" devine accesibil – deci "mai poate exista viață şi după deconstrucție" [10].

Numeroasele interpretări eronate şi simplificatoare are deconstrucției ca simplu proces distructiv, sau ca nihilism pur pot fi puse, într-o oarecare măsură, pe seama refuzului deconstructivişti lor înşişi de a-şi explica poziția față de tradiție şi autoritate în termeni tranşanți. Printre puținele clarificări asupra "principiilor" şi "metodei" deconstructuive se numără eseul "*The Critic as Host"*, în care J. Hillis Miller, reprezentant al

BDD-A3409 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:44 UTC)

deconstructivismului riguros în linia lui Derrida şi Paul de Man, deconstruieşte relaţia de opoziţie ierarhică dintre gîndirea metafizică şi deconstructivism, identificînd drept element comun, mai greu observabil la prima vedere, nihilismul, în încercarea a contracara posibilele interpretări greşite ale "deconstrucţiei" ca fiind prin excelenţă nihilistă. Miller remarcă în acest context faptul că termenul "deconstrucţie", prin cele două prefixe antitetice, are avantajul de a sugera "o acţiune paradoxală", dar şi neajunsul de a crea impresia eronată că deconstructivistul ar fi, în raport cu tradiţia filosofică, un adevărat "paricid", un "fiu ingrat care demolează, iremediabil, maşinăria metafizicii occidentale" [11]. Pentru a restabili adevărul, criticul american analizează "nihilismul" deconstructivist pornind de la un comentariu al lui Nietzsche (din *Voinţa de putere*) asupra "nihilismului european", pe care filosoful german îl numeşte "cel mai straniu/misterios dintre musafiri":

> " Nihilismul este la uşă: de unde vine acest musafir – cel mai straniu dintre toţi musafirii?' ('*Der Nihilismus steht vor der Tür: woher kommt uns dieser* unheimlichste [subl.n] *aller Gäste?*'" [12].

Miller foloseşte adjectivul "*uncanny*" (preluat de o mare parte a criticii americane în studiile despre deconstructivism) în analiza "nihilismului" deconstructivist ca echivalent al germanului "*unheimlich*", semnificativ prin conotaţiile sale nietzscheene, exploatate în argumentaţia deconstructivistului american. Modul în care Miller înţelege relaţia complexă dintre "straniul" deconstructivism şi nihilism necesită, însă, unele clarificări terminologice, care lipsesc din textul menţionat. Adjectivul german *unheimlich* are multiple sensuri ("înspăimîntător", "neliniştitor", "sinistru", "dubios", "ciudat", "straniu", "bizar"), iar datorită prefixului negativ *un-*, poate fi interpretat şi ca antonim al adjectivului *heimlich* (derivat, la rîndul lui, din substantivul *Heim* – "casă", "cămin" -, înrudit cu *Heimat* – "patrie, loc natal), cu un triplu sens: "care aminteşte de casă/patrie"; "comod, plăcut"; "secret, ascuns". Este relevant faptul că Heidegger, în *Fiinţă şi timp*, foloseşte substantivul corespunzător lui, *Unheimlichkeit*, în sensul de "stranietate" (traductibil prin francezul "*étrangeté*" sau englezescul "*uncanniness*"), pentru a defini felul fundamental al "faptului-de-a-fi în lume", specific *Dasein*-ului: "stranietatea [*Dasein*-ului], faptul-de-a-fi-în-lume originar şi aruncat, înţeles ca neaflare-acasă, simplu fapt 'că el este', nuditate pură în nimicul lumii" [13]. Miller reţine, însă, adjectivul *unheimlich* din comentariul nietzschean. Sunt urmărite ecourile definiţiei nietzscheene a nihilismului în lucrarea lui Heidegger *Zur Seinsfrage* (*Cu privire la problema fiinţei*) – publicată la un interval de treizeci de ani de *Sein und Zeit* -, în care filosoful german, într-un schimb polemic de idei despre nihilism cu scriitorul Ernst Jünger, respinge afirmaţia acestuia că o corectă definire a nihilismului ar aduce, dacă nu o vindecare de acest "bacil al cancerului", măcar speranţa într-un remediu. Potrivit lui Heidegger, nihilismul este socotit de Nietzsche musafirul "cel mai straniu" *("der unheimlichste")* tocmai pentru că nu cunoaşte sentimentul "lipsei de patrie/casă", "starea de apatrid" (*die Heimatlosigkeit*), cu alte cuvinte, pentru că se simte acasă oriunde. După Heidegger, pentru acest "*unheimlichste aller Gäste*" nu există "leac", pentru că în esenţa sa, nihilismul, precum "bacilul cancerului", nu este "nici remediabil, nici iremediabil" [14]. El este musafirul nepoftit pe care nu îl poţi da pe uşă afară, pentru că "circulă de mult timp, şi fără a fi văzut, prin toată casa" [15], este deja "de-al casei". În sfîrşit, extinzînd lanţul intertextual, Hillis Miller observă migrarea termenului în deconstructivism. Pentru Derrida, nihilismul este un "*hôte fantôme*", un "*hôte qui hante plutôt qu'il n'habite*", "un oaspete şi o fantomă '*d'une inquiétante étrangeté*'" [16]. "Nihilismul" este una dintre acuzaţiile cele mai grave aduse deconstructivismului de adversarii lui, care, pretinzîndu-se a fi ocoliţi de straniul musafir, situează nihilismul în spaţiul străin al deconstrucţiei). Hillis Miller etichetează această atitudine drept "boală":

> "dacă nihilismul este 'cel-fără-leac'", afirmă el, reluînd expresia heideggeriană "*das Heil-lose*", deci este "o rană care, probabil, nu se poate închide" [17], atunci "încercarea de a înţelege această realitate ar putea fi o condiţie a sănătăţii. A pretinde că cel mai straniu dintre musafiri nu este prezent în casă ar putea fi boala cea mai gravă" [18].

BDD-A3409 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:44 UTC)

"Fantoma" nihilistă se strecoară, consideră Miller, în orice expresie a sistemului logocentrist, în orice text al culturii occidentale, care este, inevitabil, marcat de gîndirea metafizică-logocentristă. Întrucît tendința de "depreciere sau anihilare a tuturor valorilor" [19] nu poate fi considerată un "fenomen" social, psihologic sau istoric izolat şi nici unul "nou sau ciclic" [20], ci o constantă a gîndirii occidentale ("nihilismul este un parazit întotdeauna deja la el acasă înlăuntrul gazdei lui, metafizica occidentală" [21] la Platon şi de la sofiştii greci pînă la Nietzsche), este îndreptățită observația lui Miller că singura atitudine rațională ar fi recunoaşterea şi înțelegerea impulsului nihilist. În opinia lui Nietzsche, nihilismul îşi are, mai exact, rădăcinile în modelul de gîndire metafizică, logocentristă pe care îl reprezintă "interpretarea moral-creştină" [22] .

După Miller, "nihilismul" este un "nume" dat de gîndirea metafizică "acelei părți din ea însăşi cu care nu se poate confrunta direct" [23], la fel cum cuvîntul "inconştient" este creația "conştiinței". Deconstructivismul arată cum metafizica, încercînd să îşi elimine această "alteritate lăuntrică" [24], să ascundă acel ceva "fără leac" din ea însăşi, se subminează pe sine. Impulsul autosubversiv este reparabil în toate marile texte al metafizicii occidentale – începînd cu dialogurile lui Platon –, texte, invariabil, autodeconstructive.

Neputîndu-se elibera nici de nihilism, nici de metafizică, deconstrucția, în continua ei oscilare între cei doi poli, pătrunde într-o "zonă de graniță care pare să ofere vederea cea mai largă spre celălalt ținut (de 'dincolo de metafizică')" [27], un "ținut" care trebuie să rămînă, totuşi, inaccesibil "omului occidental", incapabil să se elibereze de modul de gîndire metafizic. Astfel, dacă în plan teoretic, proiectul deconstructivist exclude punctul de vedere privilegiat sau lectura unică, fie ea "metafizică" sau "nihilistă" (deconstructivistă), în practica deconstrucției, actul critic (constînd în "gestul dublu" [28]) deconstructivist este marcat de "indecidabilitate" – termen prin care Hillis Miller înțelege "experiența unei nesfîrşite mişcări nesatisfăcute în relația criticului cu textul" [29]. Imposibilitatea de princpiu a totalizării, refuzul de a ajunge la un "adevăr" ferm, la "un punct final" [30] explică sentimentul de frustrare al criticului, „bucuria precară a interpretării" [31], caracteristică deconstructivistului.

Aspectul cel mai adeseori ignorat de detractorii deconstrucției este, fără îndoială, faptul că nici măcar "indecidabilul" interpretării nu are şanse să devină un principiu universal, pentru că deconstrucția refuză ceea ce de Man numeşte "monumentalizarea" [33] sau transformarea ei în "metodă" general valabilă (un alt gest "metafizic", totalizant).

NOTE

[1] de Man, Paul (1979). *Allegories of Reading. Figural Language in Rousseau, Nietzsche, Rilke, and Proust*. New Haven and London: Yale University Press, pag. *X*.
[2] de Man, Paul (1984). *The Rhetoric of Romanticism*. New York: Columbia University Press, pag. 123.
[3] Derrida, Jacques (1998). *Of Grammatology*, transl. by Gayatri Chakravorty Spivak. Baltimore & London: Johns Hopkins University Press, pag. 12.
[4] Derrida, Jacques (1997). *Diseminarea*, trad. Cornel Mihai Ionescu. Bucureşti: Editura Univers Enciclopedic, pag. 11.
[5] Bloom, Harold et al. (1999). *Deconstruction & Criticism. Harold Bloom, Paul de Man, Jacques Derrida, Geoffrey Hartman, J. Hillis Miller*. New York: The Continuum Publishing Co., pag. 250.
[6] Heidegger, Martin (2003). *Ființă şi timp,* trad. de Gabriel Liiceanu şi Cătălin Cioabă. Bucureşti: Editura Humanitas, pag. 31.
[7] *Ibid*., pag. 31-32.
[8] *Ibid*., pag. 32.
[9] Felperin, Howard (1985). *Beyond Deconstruction. The Uses and Abuses of Literary Theory*. Oxford: Clarendon Press, pag. 119.
[10] *Idem.*
[11] Bloom, Harold et al. *Op. cit.,* pag. 251.
[12] Apud J. Hillis Miller, în Bloom, Harold et al. *Op. cit.,* pag. 227.
[13] Martin Heidegger, *Op. cit.,* pag. 367.
[14] Apud J. Hillis Miller, în Bloom, Harold et al. *Op. cit.,* pag. 227.
[15] *Idem.*

BDD-A3409 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:44 UTC)

[16] *Ibid.,* pag. 228.
[17] *Idem.*
[18] *Idem.*
[19] *Idem.*
[20] *Ibid.,* pag. 229.
[21] *Idem.*
[22] *Ibid.,* pag. 230.
[23] *Ibid.,* pag. 228.
[24] *Idem.*
[25] *Ibid.,* pag. 230.
[26] *Ibid.,* pag. 229.
[27] *Ibid.,* pag. 231.
[28] Derrida, Jacques (1995). *Limited Inc.*, transl. by Samuel Weber. Evanston, Il.: Northwestern University Press, pag. 21.
[29] Bloom, Harold et al. *Op. cit.,* pag. 252.
[30] *Idem.*.
[31] *Ibid.,* pag. 253.
[32] *Ibid.,* pag. 252.
[33] *Ibid.,* pag. 219.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Bloom, Harold et al. (1999). *Deconstruction & Criticism. Harold Bloom, Paul de Man, Jacques Derrida, Geoffrey Hartman, J.Hillis Miller*. New York: The Continuum Publishing Co.

de Man, Paul (1979). *Allegories of Reading. Figural Language in Rousseau, Nietzsche, Rilke, and Proust*. New Haven & London: Yale University Press.

de Man, Paul (1984). *The Rhetoric of Romanticism*. New York: Columbia University Press.

Derrida, Jacques (1998). *Of Grammatology*, transl. by Gayatri Chakravorty Spivak. Baltimore & London: Johns Hopkins University Press.

Derrida, Jacques (1997). *Diseminarea*, trad. Cornel Mihai Ionescu. Bucureşti: Editura Univers Enciclopedic.

Derrida, Jacques (1995). *Limited Inc.*, transl. by Samuel Weber. Evanston, Il.: Northwestern University Press.

Felperin, Howard (1985). *Beyond Deconstruction. The Uses and Abuses of Literary Theory*. Oxford: Clarendon Press.

Heidegger, Martin (2003). *Ființă şi timp,* trad. de Gabriel Liiceanu şi Cătălin Cioabă. Bucureşti: Editura Humanitas.

ABSTRACT

The paper analyses the relationship between deconstruction and nihilism on the basis of the deconstructionist interpretation of the latter. Deconstruction has often been regarded by its opponents as a total break with the patterns of thought associated with the Western metaphysical tradition, and therefore as a form of "critical terrorism", and even "nihilism". While the critical deconstructionist discourse shows a certain bias towards a rhetoric of negation, its practitioners caution us against the tendency to glibly equate deconstruction with "nihilism". The very special logic underlying the deconstruction process (in the course of which differences and oppositions are neither negated nor maintained in their original, "static", form – or are subtly reaffirmed in such a way as to destabilize the conceptual system that they are part of) should in no may be confused with sheer nihilism. According to deconstructionists themselves, nihilism is neither an isolated phenomenon, specific to a particular historical period, nor a cyclical one, but rather a constant subversive impulse that may be identified throughout the Western cultural tradition. As demonstrated in J. Hillis Miller's essay, The Critic as Host, nihilism is an integral part of metaphysics and of any other expression of Western thought (deconstruction included).

BDD-A3409 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:44 UTC)